

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Экономикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Экономическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 2 (2026)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/BGQF2159>

Бас редакторы – главный редактор
Давиденко Л. М.
доктор PhD

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Шеримова Н. М., *доктор PhD*

Редакция алкасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А.,	<i>д.э.н., профессор (Беларусь);</i>
Кунязов Е. К.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алмаз Толымбек,	<i>доктор PhD, профессор (США);</i>
Мукина Г. С.,	<i>доктор PhD, ассоц. профессор, доцент;</i>
Дугалова Г. Н.	<i>д.э.н., профессор</i>
Алтайбаева Ж. К.,	<i>к.э.н.</i>
Мусина А. Ж.,	<i>к.э.н., ассоц. профессор, доцент;</i>
Титков А. А.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Искакова З. С.	<i>технический редактор.</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/BGQF2190>**Ғ. Мүсіров¹, *А. А. Ниязбаева²**^{1,2}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2853-6504>²ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6373-7358>*e-mail: aniyazbayeva@zhubanov.edu.kz

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРДЫ НЕСИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Осы мақалада қазақстандық коммерциялық банктердің экономика секторларын, соның ішінде заңды және жеке тұлғаларды несиелеу жағдайына талдау жасалып, бұл үдеріс шетелдік тәжірибемен салыстырылады. Мақалада авторлар жеке тұлғаларды несиелеу процесіне деген қызығушылықтың заңды тұлғаларды қаржыландырумен салыстырғанда жоғары екендігін атап өтеді. Бұл жағдай несиелеу қағидаттарының салыстырмалы түрде қарапайымдылығымен, сондай-ақ мұндай несиелерді қарастыру және беру рәсімінің жедел әрі ыңғайлылығымен түсіндіріледі. Алайда банктер тарапынан қаржыландыру тәсілдеріндегі мұндай теңгерімсіздік Қазақстан халқының қарыздық жүктемесінің өсуіне, азаматтардың әлеуметтік әлауқатының төмендеуіне және елдің жалпы қаржылық тұрақтылығына теріс әсерін тигізеді. Мақалада авторлар жеке тұлғаларды несиелеу көлемдерінің күрт өсуінің негізгі себептерін айқындайды. Жеке тұлғаларға берілетін несиелердің елеулі бөлігін халықтың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған тұтынушылық қарыздар құрайды. Зерттеу барысында бұл үдерістің жасырын теріс қырлары анықталып, жеке тұлғаларды шамадан тыс несиелеудің әлеуметтік-экономикалық салдары қарастырылған.

Кілтті сөздер: несие, пайыздық мөлшерлеме, несие портфелі, қарыздық жүктеме, қаржылық сауаттылық, Қазақстан Ұлттық банкі, несиемания.

Кіріспе

Қазіргі кезде Қазақстандағы жеке тұлғалардың алған кредиттерінің жалпы көлемі 15 трлн теңгені құраса, ал қарыз алушылардың саны 8 миллиондай адамды құрап отыр. Қазақстандағы соңғы 6 жылда тұтынушылық кредит беру сегментінде қатты өсім байқалған.

Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына кезекті бір Жолдауында «Мен азаматтарымыздың қарызға белшеден батқанына қатты алаңдаймын. Себебі бұл мәселе жұрттың әлеуметтік жағдайына және еліміздегі қаржы жүйесінің тұрақтылығына тікелей әсер етеді» деген болатын [1].

Тұрғындардың қарыз ауыртпашылығы Президенттің назарында болуы, оған алаңдатушылық танытуы – оның қаншалықты өзекті мәселе екендігін айғақтаса керек. Бұл бүгінгі қаржы нарығындағы негізгі қызметі экономиканы қаржыландыру болып табылатын әрі Үкімет тарапынан кезінде Ұлттық қор арқылы ірі қаржылық қолдауға ие болған коммерциялық банктер үшін өте ауыр сын болуы тиіс [2]. Сөйте тұра, керісінше, олар жеңіл жолмен жеке тұлғаларды қаржыландыру арқылы ірі көлемде пайда тауып отырғаны жасырын емес.

Сонымен қатар Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің (ҚНРДА) басшысы М. Әбілқасымова «Ұлттық банктің дерегіне сәйкес, 2021 жылдан бастап кепілсіз тұтынушылық кредиттердің орташа жылдық өсуі 33 %-ды құрады. Соңғы 8 айда тұтынушылық кредит портфелі 9,2 трлн теңгеден асты», – дейді [3].

Банктік қаржыландыру – кез келген елдің экономикасындағы маңызды күші бар құрал болып есептелінеді. Әр елдің қаржыландыру принципіне қарай отырып, оның қандай деңгейде дамығанын және кредит талаптарының қаншалықты дұрыс жолға қойылғанын анықтай аламыз.

Еуропа елдерінің басым көпшілігінде жеке тұлғалардан гөрі заңды тұлғаларды қаржыландыру жолға қойылған, ал жеке тұлғаларға кредит көбірек берілетін елдерде ипотекалық кредитке басымдық беріледі. Мысалы, Ұлыбританияның кредит портфелінің 68%-ын ипотекалық, 1%-ын тұтыну кредиттері құраса, Данияның кредит портфелінің 61%-ын ипотекалық, ал 2%-ын тұтыну кредиттері құрайды [4].

ТМД елдерінің көпшілігіндегі жағдай сәл басқаша – банктер заңды тұлғалардан гөрі жеке тұлғаларды қаржыландыруға басымдық береді және халыққа тұтыну мақсатында берілетін кредиттер басқа кредит түрлеріне қарағанда көбірек [5]. Яғни, ел тұрғындары уақытша тұтыну өнімдерін кредит арқылы көбірек алатындығын көреміз. Бұл тенденциядан Қазақстан да тысқары қалмаған. Тарихи тұрғыдан тұтынушылық несие

беру жеке қатынастарға негізделген дәстүрлі бетпе-бет процесте жүзеге асырылған. Алайда пандемия цифрлық арналарды қолдануды жеделдетті, ал клиенттер біртіндеп өздерінің цифрлық тәжірибесіне сүйене отырып несие шешімдерін қабылдауда. Инновациялық несие берушілер бұл тәжірибені жеке қажеттіліктерге бейімдеу үшін деректерді пайдаланады және өз өнімдерін клиенттердің талаптарына сәйкестендіреді [6]. Тұтынушылық несие секторында кредиттік тәуекелді талдауда жаңа деректер түрлерін пайдалану барған сайын кеңінен қолданылуда. Бір жағынан, үлкен деректерді қолдану кредиттік тәуекелді талдаудың болжау қабілетін арттыра алады және тұтынушылық несие нарығындағы ақпараттық асимметрияны төмендетеді [7]. Тұтынушылық несие берушілер кредиттік скорингті қолдануда қиындықтарға тап болуда, әсіресе өтініш берушілердің жеке басын және кіріс деректерін тексеру, сондай-ақ олардың несие қабілеттілігін бағалау мәселелерінде [8].

Материалдар мен әдістері

Зерттеу жұмысында ҚР Ұлттық Банкінің ресми сайтында келтірілген статистикалық деректер мен есептерді қолдана отырып, талдау, синтез, салыстырмалы тәсіл сынды әдістер қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Енді сөзіміздің дәлелі үшін нақты статистикалық мәліметтерге жүгінейік (Кесте 1).

Талдау барысында 2019–2024 жж. аралығында банктер тарапынан экономикаға, соның ішінде жеке және дара кәсіпкерлердің бизнесі мен жеке тұлғаларға берілген жалпы кредит көлемі бойынша төмендегідей өзгерістерді байқауға болады. 01.01.2019 жылы кредит көлемі 13,1 трлн теңге құраса, 01.01.2025 жылы кредит көлемі 33,8 трлн теңгені құрады. Жалпы өсім – 2.6 есе.

1-кесте – Экономикаға берілген кредиттердің жалпы көлемі млн.теңге

	Экономикаға берілген кредит көлемі	соның ішіне	
		Бизнеске (дара және жеке кәсіпкерлерге) берілген кредит	Жеке тұлғаларға берілген кредит (кәсіпкерлікке байланысы жоқ)
01.01.2019	13091764	8 097 925	4993839
01.01.2020	13864890	7 531 287	6333603
01.01.2021	14623065	7 499 987	7123078
01.01.2022	18497652	8 460 104	10037548

01.01.2023	22811882	9 637 518	13174364
01.01.2024	27 932 893	11246658	16686235
01.01.2025	33 760 675	13 083 450	20 677 225

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [9].

Соның ішінде, 01.01.2019 жылы таза жеке тұлғаларға (кәсіпкерлікке байланысы жоқ) берілген кредит көлемі 5.0 трлн теңге болса, 01.01.2025 жылы бұл көрсеткіш 20.7 трлн теңгеге жетіп отыр. Шын мәнісінде, жеке тұлғаларға берілген кредит көлемі 5 жыл ішінде тұрақты өсімге ие болған, немесе орташа жылдық өсім – 27.1 пайызға жетіп отыр. Демек жеке тұлғаларды кредиттеу үдерісі 2019 жылмен салыстырғанда 4.1 есеге, яғни төрт еседен аса өскендігін көреміз.

Салыстырмалы түрде бизнеске (дара және жеке кәсіпкерлерге) берілген кредит көлемі 2019-2022жж аралығында төмендеген болса, ал 2023-2025жж аралығында біртіндеп ұлғайғанын байқаймыз. Мысалы, 2019 жылмен салыстырғанда 2025 жылдың басындағы өсім 161,6%-ды құрайды, Бұл нәтиже коммерциялық банктерге соңғы жылдары Президент тарапынан айтылған сынға байланысты болса керек.

Алайда, статистикалық мәліметтерден коммерциялық банктердің экономикадан гөрі жеке тұлғаларды кредиттеуге мүдделілік көрсетіп отырғанын айқын көруге болады. Бұл алаңдатарлық жағдай. Себебі отандық бизнес үшін кредит ресурстарының тапшылығы, дәлірек айтсақ экономиканы қаржыландыруға деген құлықсыздығы үлкен проблемаға айналып отыр.

Бұл жағдайды ел экономикасы үшін қауіпті деуге де болады. Себебі екінші деңгейлі банктердің қаржыландырудағы негізгі мақсаты – жеке тұлғалардың сұраныстарын қанағаттандыру емес, бизнестің дамуына, орта және шағын кәсіпкерліктің алға жылжуына үлес қосу болып есептеледі.

Ол туралы Президент өзінің Жолдауында былай деп келтіреді. «Қазақстанда шағын және орта бизнесті қаржыландыру үшін 42 миллиард долларға жуық қаражат жетіспейді. Сөйте тұра, банктерде триллиондаған теңге қаржы іс жүзінде экономикаға еш пайдасын тигізбей босқа жатыр» [10]. Демек банктердегі қаржы ресурстары қаншалықты жеткілікті болғанымен, экономикаға еш пайдасын тигізбей отыр. Керісінше банктер жеке тұлғаларды қаржыландыру мүмкіндігін барынша өз қажетіне пайдаланған десек, артық айтпаған боламыз. Мұны субъектілерге берілген банк кредиттерінің пайыздық үлесінен де айқын көреміз (Кесте 2).

2-кесте – Бизнеске және жеке тұлғаларға берілген кредиттер көлемінің пайыздық үлесі

	Дара және жеке кәсіпкерлерге берілген кредит көлемі, %	Жеке тұлғаларға берілген кредит көлемі, %
01.01.2019	61	39
01.01.2020	54	46
01.01.2021	51	49
01.01.2022	46	54
01.01.2023	42	58
01.01.2024	40	60
01.01.2025	39	61

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [10].

Мысалы, 2019–2021 жылдары дара және жеке кәсіпкерлерге берілген кредиттердің көлемі жалпы үлестік жағынан басым болғанымен, олар біртіндеп төмендей бастаған.

Жастар кәсіпкерлігін мемлекеттік қолдаудың ең маңызды құралдарының бірі – жеңілдетілген несиелеу жүйесі болып табылады. 2022–2024 жылдар аралығында жас кәсіпкерлерді несиелеу көрсеткіштерінің динамикасын талдау оң үрдісті көрсетеді. Жас жеке кәсіпкерлерге берілген несиелер көлемі 2022 жылғы 125,4 млрд теңгеден 2024 жылы 176,3 млрд теңгеге дейін өсіп, 40,6 % өсімді құрады. Сонымен қатар бір жас кәсіпкерге шаққандағы орташа несие мөлшері 3,8 млн теңгеден 4,6 млн теңгеге дейін ұлғайып (+21,1 %), жүзеге асырылып жатқан жобалар ауқымының кеңейгенін айғақтайды.

Несиелік ресурстарға қолжетімділік шарттарының жақсаруы ерекше назар аударуға тұрарлық. Несиелер бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме 2022 жылғы жылдық 18,5 %-дан 2024 жылы 16,8 %-ға дейін төмендеді (-9,2 %), бұл бастаушы кәсіпкерлерге түсетін қаржылық жүктемені едәуір азайтады. Сонымен қатар өтінімдерді мақұлдау деңгейінің 62 %-дан 68 %-ға дейін өсуі байқалады, бұл қаржы институттарының жастардың бизнес-бастамаларына деген сенімінің артқанын және қарыз алушыларды бағалау критерийлерінің жетілдірілгенін көрсетеді.

3-кесте – Қазақстандағы жас кәсіпкерлерді несиелеу динамикасы (2022–2024 жж.)

Көрсеткіш	2 0 2 2 ж.	2 0 2 3 ж.	2024 ж.	Өсу қарқыны, %
Жас жеке кәсіпкерлерге берілген несиелер көлемі, млрд теңге	125,4	148,7	176,3	40,6%
Бір жас кәсіпкерге шаққандағы орташа несие мөлшері, млн теңге	3,8	4,2	4,6	21,1%
Несиелер бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме, жылдық %	18,5	17,2	16,8	-9,2%
Жас кәсіпкерлерден мақұлданған өтінімдер саны	42 300	47 800	52 100	23,2%
Өтінімдерді мақұлдау деңгейі, %	62	65	68	9,7%

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [8,9].

Жас кәсіпкерлікті субсидиялау және несие кепілдігін қамтамасыз ету мемлекеттік бағдарламаларының нәтижелілігі тұрақты өсімді көрсетеді. Жас кәсіпкерлер арасында сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау бағдарламасына қатысушылар саны 33,3 %-ға өсті (8 400-ден 11 200 адамға дейін), ал субсидияланған несиелер көлемі 34,5 %-ға артып, 2024 жылы 51,8 млрд теңгеге жетті. Несие кепілдігі бағдарламасы да оң динамика көрсетті: берілген кепілдіктер саны 37,5 %-ға өсті, ал кепілдендірілген несиелер бойынша қайтарылмаған қаражат үлесі 4,2 %-дан 3,5 %-ға дейін төмендеп, жобаларды іріктеу және сүйемелдеу механизмдерінің тиімділігін растайды.

Жас кәсіпкерлікті несиелеудің экономикалық әсері жаңа жұмыс орындарының құрылуы мен салық түсімдерінің өсуінде көрінеді. Талдау кезеңінде несие алған жас кәсіпкерлер 67 000 жаңа жұмыс орнын ашты, ал бір қарыз алушыға шаққандағы орташа көрсеткіш 2,3-тен 2,7 жұмыс орнына өсті. Жас жеке кәсіпкерлерден түскен салық түсімдерінің өсуі 8,2 млрд теңгеден 12,9 млрд теңгеге (+57,3 %) жетіп, жастар кәсіпкерлігін қолдауға арналған мемлекеттік инвестициялардың жоғары қайтарымын көрсетеді.

4-кесте – Жас кәсіпкерлікті несиелеудің экономикалық әсері

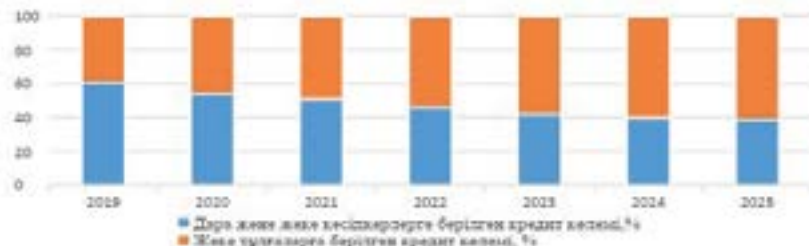
Тиімділік көрсеткіші	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өсу қарқыны, %
Несие алған жас кәсіпкерлердің құрған жаңа жұмыс орындарының саны	18 500	22 100	26 400	+42,7%
Бір қарыз алушыға шаққандағы орташа жұмыс орындарының саны	2,3	2,5	2,7	+17,4%

Жас жеке кәсіпкер-қарыз алушылардан түскен салық түсімдерінің өсуі, млрд теңге	8,2	10,4	12,9	+57,3%
Несие алғаннан кейін 12 ай ішінде жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың үлесі, %	78	81	84	+7,7%
Несие алғаннан кейін 24 ай ішінде жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың үлесі, %	68	71	74	+8,8%
Бірінші жылы қарыз алушылардың орташа табыс өсімі, %	142	156	168	+18,3%

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [8,9].

Несие арқылы қолдау көрсетілген бизнестердің тұрақтылығы сақталу көрсеткіштерімен дәлелденеді: несие алғаннан кейін 12 ай ішінде жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың үлесі 78 %-дан 84 %-ке дейін, ал 24 айдан кейін – 68 %-дан 74 %-ке дейін өсті. Қарыз алушылардың алғашқы жылы табыс өсімінің орташа көрсеткіші 2024 жылы 168 %-ға жетіп, 2022 жылғы 142 %-дан артты, бұл жастар кәсіпкерлігінің тек саны ғана емес, сапалы өсімін де көрсетеді.

Керісінше банктер жеке тұлғаларды кредиттеу үдерісін үдете бастаған. Ал, 2022–2025 жылдарда банк кредиттерінің басым бөлігін жеке тұлғалар пайдаланған деп қорытындылауға болады. Тіпті 2023 жылы банктер жеке тұлғаларды қаржыландыру үлесін 60%-ға жеткізген. Демек, қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің (ҚНРДА) басшысы М. Әбілқасымованың жоғарыда айтылған пікірі расталып отыр.

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [10].

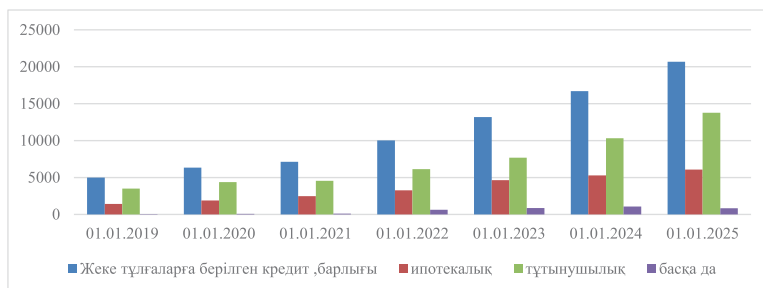
1-сурет – Жеке тұлғалар мен дара және жеке кәсіпкерлерге берілген кредиттер үлесі, %-бен

Енді 2019–2025 жж аралығында екінші деңгейлі банктердің жеке тұлғаларға берілген кредит түрлеріне жасалған жіктеуден, қарыз алушылардың басым бөлігі тұтыну кредиттерін пайдаланғанын көреміз (Кесте 5).

5-кесте – 2019–2025 жж аралығында ЕДБ тарапынан жеке тұлғаларға берілген кредит түрлерінің жіктелімі млрд.теңге

	Жеке тұлғаларға берілген кредит, барлығы	соның ішінде		
		ипотекалық	тұтынушылық	басқа да
01.01.2019	4993,8	1 427,8	3 508,8	56,2
01.01.2020	6333,6	1 880,6	4366,5	86,5
01.01.2021	7123,1	2 487,2	4 542,7	93,2
01.01.2022	10037,5	3 270, 3	6 132,2	635, 0
01.01.2023	13174,4	4 637, 2	7 685, 2	852, 0
01.01.2024	16686,2	5 297, 3	10 311, 3	1 077, 6
01.01.2025	20 677, 2	6 063, 8	13 765, 9	847, 5

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [11].

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [11].

2-сурет – 2019–2025 жж аралығында ЕДБ тарапынан жеке тұлғаларға берілген кредит түрлерінің жіктелімі

Жалпы, екінші деңгейлі банктердің жұмысының алға жүргені және жанданғаны дұрыс, алайда олардың тек өз мақсаттары бойынша дамып, ел экономикасын ілгерілетуге деген үлестері болмаса, өздеріне берілген міндетті толығымен орындамаған болып шығады. Бұлай дейтін себебіміз де жоқ емес, өйткені, қазіргі уақытта Қазақстандағы банк жүйесінде заңды тұлғаларды қаржыландырудың орнына жеке тұлғаларға кредит беру көлемінің артқанын

көреміз. Бұны Ұлттық Банк сайтынан алынған мәліметтер арқылы төмендегі кестеде сипаттауға болады [3].

Бұл түсінікті жағдай. Өйткені тұтыну кредиті – жеке тұлғалардың тұрмысына қажетті тауарлар (тоңазытқыш, жиһаз, шаңсорғыш, т.б.) сатып алу үшін немесе тұрмыстық қызметтерді өтеуге (телевизор, ноутбук, телефон) берілетін кредиттер. Халықтың ең жиі әрі кепілсіз қолданатын кредит түрлерінің бірі де осы.

Сурет мәліметтері жеке тұлғаларға берілген кредиттердің жалпы көлемі 01.01.2019 жылы 4,9 трлн теңге болса, 01.01.2025 жылы – 20,7 трлн теңгеге жетіп отыр немесе 4,2 есеге жоғары қарқында өскендігін (олардың орташа жылдық өсімі – 27,1 %) көрсетеді. Соның ішінде, тұтыну кредиттерінің үлесі жоғары, орташа жылдық өсімі 25,2%-ды құрайды. Мысалы, 01.01.2019 жылығы тұтыну кредитінің көлемі небәрі 3,5 трлн теңге ғана болса, 01.01.2025 жылы оның деңгейі 13,8 трлн теңгеге жетіп отыр, немесе өсім қарқыны 4 есеге жуық артқан. Кредит алу көлемі жағынан екінші орында ипотекалық кредит орналасқан.

Алайда 2018–2023 жж. аралығында ипотекалық кредиттің орташа жылдық өсімі 32,6 %-ды құрайды. Тағы бір ескерерлік жағдай, пайдалану көлемі жағынан тұтыну кредиті жоғары болса, өсу қарқыны жағынан ипотекалық кредит жоғары. Сонымен қатар осы жылдар аралығында тұтыну кредитіне де, ипотекалық кредитке де тұрғындар сұранысының тұрақты түрде өскендігін байқаймыз. Демек, тұрғындардың қарапайым тұрмысқа деген қажеттіліктерін банк кредиттері арқылы қанағаттандырғаны байқалады. Сонымен қатар, қазақстандықтардың коммерциялық банктердің тұтыну кредитіне деген тәуелділігін де көруге болады. Ол туралы ақпарат беттерінде былай дейді: «Қазақстанда кредитін төлей алмай отырған адам саны 1 миллион 102 мыңға жеткен. Ал еңбекке жарамды 8 жарым миллион адамның 5 миллионнан астамы банктен кредит алған. Яғни, еліміздегі әрбір төртінші адамның басында кредит бар» [12]. Бұдан ел тұрғындары уақытша тұтыну өнімдерін кредит арқылы көбірек алатындығын көреміз. Ал дамыған елдердің және Еуропа елдерінің екінші деңгейлі банктері ипотекалық кредиттерге басымдық береді. Мысалы, Ұлыбританияның кредит портфелінің 68 %-ын ипотекалық, 1 %-ын тұтыну кредиттер құраса, Данияның кредит портфелінің 61 %-ын ипотекалық, ал 2 %-ын тұтыну кредиттері Яғни, ел тұрғындары уақытша тұтыну өнімдерін кредит арқылы көбірек алатындығын көреміз. Ал дамыған елдердің және Еуропа елдерінің екінші деңгейлі банктері ипотекалық несиелерге басымдық береді. Мысалы, Ұлыбританияның несие портфелінің 68 %-ын ипотекалық несиелер, 1 %-ын тұтыну несиелері құраса, Данияның несие портфелінің 61 %-ын ипотекалық несиелер, ал 2 %-ын тұтыну несиелері құрайды [12].

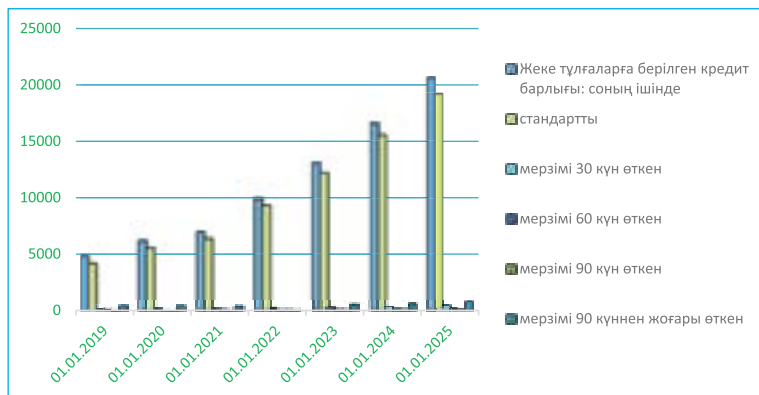
Бұл көрсеткіштер қазіргі уақытта жеке тұлғалардың өз қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін қаржыландырудың, әсіресе тұтыну кредитінің көмегіне жүгініп отырғанын көрсетеді. Демек, ел тұрғындары сатып алғысы келетін жылжымайтын/жылжымалы мүлкінен бөлек, тұтыну тауарларын да (техника, тұрмыстық қажеттіліктер) бөліп төлеу арқылы кредитке алатындығы айғақталып отыр.

Ендігі кезекте тақырыбымыздың өзектілігіне, яғни, Қазақстандағы тұрғындардың кредитке тәуелділігін анықтау үшін коммерциялық банктердің қарыз портфелінің сапасына шолу жасауға тура келеді.

6-кесте – ЕДБ-ң жеке тұлғаларға берген қарыз портфелінің құрылымы мен сапасы млрд.теңге

	01.19	01.20	01.21	01.22	01.23	01.24	01.25
Жеке тұлғаларға берілген кредит барлығы: соның ішінде	4993,4	6333,6	7123,1	10037,5	13174,4	16686,2	20 677, 2
стандартты	4315,4	5701,2	6496,9	9430,2	12300,0	15619,2	19 195,4
мерзімі 30 күн өткен	171,1	152,7	142,7	175,1	250,5	305,3	433,7
мерзімі 60 күн өткен	59,4	39,6	68,5	48,6	80,4	113,2	148,3
мерзімі 90 күн өткен	37,3	31,9	28,6	31,0	50,0	73,9	109,5
мерзімі 90 күннен жоғары өткен	410,2	408,2	386,4	352,6	493,5	574,6	790,3

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [13].

Ескертпе – деректер негізінде авторлар құрастырған [13].

3-сурет – ЕДБ-ң жеке тұлғаларға берген қарыз портфелінің құрылымы мен сапасы

Кесте мәліметтерінен тұтыну кредиттерін алушы тұрғындардың қарызды толығымен уақытында қайтара алмайтындығын көреміз. Мысалы, 01.01.2019 жылы қайтару мерзімі 90 күннен асып кеткен кредиттердің үлесі 410,2 млрд.теңге (жалпы кредиттің 8.2 %-ы) болса, 01.01.2025 жылы оның көлемі 790.3 млрд.теңгені (жалпы кредиттің 3.8 %-ы) құрап отыр.

Сол сияқты кесте мәліметтері коммерциялық банктердің экономиканы емес, жеке тұлғаларды қаржыландырумен әуестеніп отырғанын анық көрсетеді. Мұның себебі, тұрғындар тарапынан кредитке деген тәуелділік десек, банк тарапынан жеке тұлғаларды қаржыландыру процесінің жеңіл әрі жылдам шешілетіндігі. Өйткені тұтыну кредитін рәсімдеу артық құжаттарды (төлқұжат, ЖСН, қажетті орындардан анықтама т.б. басқасын) талап етпейді, сонымен қатар, көп жағдайда тұтыну кредитіне деген қарыз кепілдігі (кепілдік келісім шарты, кепілгерлік т.б.) талап етілмейді. Нәтижесінде банктердің тұрғындарды шамадан тыс қаржыландыруы салдарынан проблемалық қарыздардың қалыптасуы орын алады.

Бұл туралы БАҚ-нан оқып білуге болады. «Проблемалық қарыздар бойынша, 1,7 млн қазақстандықтардың 90 күннен астам уақыт бойы кредитін төлей алмай жүр. Олардың қарызы 1,4 трлн теңгеден асады. Бұдан бөлек, ел тұрғындары рәсімдеген онлайн-микрокредиттер көлемі 197 млрд теңгені құрайды, қарыз алушылар саны 1,09 млн адамға жетті. Осының бәрі кредит проблемасының қаншалықты асқынып кеткенін көрсетеді» [14].

«Қазір банктерден шектеусіз кредит алып, қарызға белшесінен батып отырған азаматтарымыз көп. «Халық кредит қамытын киіп отыр» десе де болады. Адамдардың кредитке тәуелділігі мен қаржылық сауатының төмендігі үлкен әлеуметтік проблемаға айналды. Көбінің айтатыны – кредитке тәуелділік. Бұл жалпыхалықтық сипат алған құбылысқа айналды», дейді Мәжіліс төрағасы Ерлан Қошанов [14].

Ғылыми мазмұнын арттыру мақсатында осы зерттеуде жеке тұлғаларды несиелеу тәжірибесін шетелдік кейбір елдер мысалында қарастырамыз, соның ішінде дамыған экономикаларға (Ұлыбритания, Дания, АҚШ) және қаржы нарығы дамуы жағынан Қазақстанмен салыстырылатын мемлекеттерге ерекше көңіл бөлінеді.

Ұлыбритания. Ұлыбритания банктерінің несиелік портфелі дәстүрлі түрде ипотекалық несиелеуге бағытталған: оның үлесі жеке тұлғалардың жалпы несиелік портфелінен тұрақты түрде 68 %-дан асады. Тұтыну несиелері шамамен 1 %-ды ғана құрайды. Мұндай құрылым үй шаруашылықтарының нақты активтерін қалыптастыруға бағытталған ұзақ мерзімді инвестицияларды басымдыққа шығаратынын көрсетеді. Ұлыбритания банкі ипотекалық несиелік беру кезінде қарыз жүктемесінің коэффициенттері бойынша талаптарды біртіндеп қатаңдатады. Басты реттеу құралы - LTI (loan-to-income) көрсеткіші: қарыз алушы жылдық табысынан 4,5 есе артық ипотека ала алмайды. Бұл механизм тұрғындардың артық қарыздануын едәуір болдырмайды.

Дания. Даниядағы ипотекалық нарық әлемдегі ең дамығандардың бірі болып табылады: ипотекалық несиелердің портфельдегі үлесі шамамен 61 %, тұтыну несиелері – шамамен 2 %. Дат жүйесінің ерекшелігі – баланс принципі (balance principle) механизмі, онда берілген әр ипотекалық несиелік тиісті облигациямен қамтамасыз етіледі. Бұл жоғары мөлшерде ашықтықты және төмен жүйелік тәуекелді қамтамасыз етеді. Тұтыну несиелерінің аз болуы Даниядағы әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесінің азаматтардың әлеуметтік шығындарының – денсаулық сақтау және білім беру – едәуір бөлігін жабатынына байланысты, бұл тұтынушылық қарыз алуға ынтаны төмендетеді.

АҚШ. АҚШ-та жеке тұлғалардың несиелік портфелі құрылымы ипотекалық несиелерге қарай ығысқан: ипотека үй шаруашылықтарының жалпы қарызының шамамен 70 %-ын құрайды. Федералды резерв жүйесінің деректеріне сәйкес, 2025 жылы тұтынушылық несиелер көлемі 2,4 %-ға өсті (соның ішінде қайта қаржыландырылатын несиелер 3,4 %, қайта қаржыландырылмайтындар 2,0 %), бұл бақыланатын, орташа өсімді көрсетеді. Американдық модель ерекшелігі – іскерлік несиелеу тұтынушылықпен қатар дамиды, оны ығыстырмайды: екі сегмент ФРС-тің ақша-кредит саясаты құралдары арқылы теңестірілген.

Қазақстанға ұқсас дамушы экономика тәжірибесін қарастыру - қаржы нарығының дамуы, ЖІӨ құрылымы және банк секторын дамыту деңгейі бойынша – Қазақстан жағдайының ерекшеліктері туралы негізді қорытындылар жасауға мүмкіндік береді.

Өзбекстан. Өзбекстан ұқсас тенденцияларды көрсетеді. Өзбекстан Республикасының Орталық банкінің деректері бойынша, 2023 жылы жеке тұлғаларға берілген несиелер 47,2 %-ға өсті. Жеке тұлғалар портфеліндегі тұтынушылық несиелер үлесі 23 %-дан 30 %-ға дейін, микро несиелер – 14,5%-дан 16,5%-ға дейін өсті. Ал ипотекалық несиелер үлесі 46 %-дан 39 %-ға төмендеді. Осылайша, Қазақстандағыдай, қысқа мерзімді тұтынушылық несиелеудің жылдам өсуі ұзақ мерзімді ипотекалық несиелеуге әсер еткен тенденция байқалады. Өзбекстан банктер жүйесіндегі проблемалық несиелер үлесі 4,4 %-ды құрап, Қазақстан көрсеткішінен сәл жоғары.

Түркия. Түркия тәжірибесі ұзақ мерзімді жоғары инфляция кезеңінің несие нарығы құрылымына әсерін көрсетеді. 2022–2023 жылдары инфляция 60–80 % деңгейінде болған кезде түрік банктері жеке тұлғаларды белсенді несиеледі. Халықаралық валюта қоры деректері бойынша, Түркияда тұтынушылық және корпоративтік несиелеу жалпы несие өсіміне шамамен бірдей үлес қосты, бұл қосымша инфляциялық қысым тудырды. Нәтижесінде Түркия Орталық банкі негізгі мөлшерлемені жылдық 40–50 % деңгейіне дейін күрт көтеруге мәжбүр болды, бұл қарыз алушыларға ауыр соққы жасады.

Қазақстан бұл тәжірибені ескере отырып, кредиттік нарықтағы ең өткір мәселелерді болдырмауға мүмкіндік алады: басымдық тыйым салушы шараларға емес, қаржылық сауаттылықты жүйелі түрде арттыруға, ұзақ мерзімді жинақтау құралдарын дамытуға және іскерлік несиелеуді мақсатты ынталандыруға берілуі тиіс.

Қорытынды

Зерттеу жұмысын қорытындылайтын болсақ, қазіргі уақытта Қазақстандағы тұтыну несиелерінің көптеп берілу себептерін былайша сипаттауға болады:

Заман ағымына сай банк жұмыстарының оңтайландырылуы, банк сервистерінің онлайнға өтуімен жеке тұлғаларға берілетін несиелердің жұмысының жеңілдеуі. Қазіргі уақытта несие алу үшін банктегі ұзын-сонар кезекке тұрудың қажеті жоқ және өзіңмен бірге бірнеше құжаттарды алу керек емес. Несие алу үшін жеке басты куәландыратын құжатыңыз бен жылдамдығы жоғары интернетіңіз болса болғаны. Ай сайынғы төлемақыны да банк бөлімшесіне бармай-ақ, үйде отырып төлеуге болады.

Банк сервистерінің жеңілдеуімен тұтынушылық тауарларға деген халықтың сұранысының арта түсуі.

Ал тұтыну несиелерінің көбеюінен туындайтын салдары төмендегідей:

2022 жылдан бастап экономикаға берілген несиелердің жартысынан аз бөлігі, нақтырақ айтсақ, 01.01.2025 жылы 39 %-ы ғана заңды тұлғаларға берілген. Ал шын мәнісінде екінші деңгейлі банктер ЖІӨ көлемін арттыруға және түрлі бизнестің дамуына септігін тигізе алатын қызмет атқаруы керек.

Кейбір жағдайларда екінші деңгейлі банктер жеке тұлғаның төлем қабілетін ескермей, банктің өзіне ғана емес, экономикаға да зиянын тигізіп, күмәнді және үмітсіз несиелердің санын өсіріп алады.

Жеке тұлғаның әлеуметтік күйзеліске ұшырауына себеп болу. Яғни, тауарларды бірінен кейін бірін несиеге немесе бөліп төлеуге рәсімдеу, бір несиені өтеуді аяқтаған, соң екіншісін алуға деген тәуелділіктің туындауы ең аяғында кредитоманияға алып келуі әбден мүмкін. Егер қоғам байлығы адам капиталы екенін ескерсек, сол байлықты кредит арқылы жоғалту қаупі әбден мүмкін екендігін ескергеніміз де жөн.

Қорытындылай келе бұл пікірлер – еліміздегі кредит проблемасының асқынып кеткендігінің негізгі себептерін айғақтайды.

Қазір Үкімет тарапынан осы проблемаларды шешу шаралары төмендегідей бағыттарда қарастырылып жатыр:

– тұрғындарды қаржылық сауаттылығын арттыру арқылы қарызсыз қоғам қалыптастыру. Күтілетін сандық нәтиже: 3–5 жыл ішінде жүйелі ұлттық бағдарлама жүзеге асырылған жағдайда, жеке тұлғалардың кредиттік портфеліндегі 90 күннен асқан проблемалық несиелер үлесі қазіргі 3,8 %-дан 2,0–2,5 %-ға дейін төмендейді. Бұл шамамен 250–380 млрд теңгені проблемалық активтер санатынан босатуға сәйкес келеді;

– шағын және орта бизнес дамуы арқылы жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, нәтижесінде азаматтардың кірістерінің өсуі. Күтілетін сандық нәтиже: 2030 жылға дейін бизнеске (жеке және заңды тұлғаларға) берілетін несиелер үлесі қазіргі 39 %-дан 50–55 %-ға дейін артады. ШОБ секторында жұмыспен қамту 10–15 % өседі, бұл шамамен 3,5 млн адам жұмыс істейтін жағдайда 350–525 мың қосымша жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді. Орташа жан басына шаққандағы табыс 15–20 % өссе, базалық шығындарды өтеу үшін тұтынушылық қарызға жүгінуге мәжбүр азаматтар үлесі 20–25 % қысқарады;

– 2023 жылы күшіне енген «Жеке тұлғаларды банкрот деп тану туралы» Заң қабылданды. Бұл мәртебені алған азаматтар бес жыл бойы банктерден несие ала алмайды, ал үш жыл бойы олардың қаржылық жағдайы қадағаланады. Жеті жыл ішінде олар өздерін қайта банкрот деп жариялай алмайды. Күтілетін сандық нәтиже: әлеуетті қамту – жыл сайын 1,7 млн созылмалы қарыз алушының (90 күннен асқан қарыз) ішінен 200–250 мың азаматқа дейін. 3 жыл ішінде жеке тұлғалардың қайтарылмайтын қарыз көлемі

15–20 %-ға төмендейді – бұл 120–170 млрд теңге, қазіргі 90 күннен асқан қарыз көлеміне (790,3 млрд теңге, 01.01.2025) сәйкес келеді. Кездейсоқ әсер: қарызданушылықпен байланысты денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйелеріне түсетін әлеуметтік жүктемені азайту, болжам бойынша 5 жыл ішінде 30–50 млрд теңге бюджеттік шығынды үнемдеуге мүмкіндік береді;

– тұтынушылық несиелер беру тәртібін және коллекторлық ұйымдардың қызметін қатаң реттеу. Осыған байланысты банктер мен микроқаржы ұйымдарына тұтынушылық несиелеуге арналған капитал мөлшеріне қойылатын талаптарды күшейту, просрочкалы қарыздары бар азаматтарға несие беруді тыйым салу, сондай-ақ 90 күннен асқан мерзім үшін айыппұл есептеуді жою қарастырылған. Күтілетін сандық нәтиже: тұтынушылық несиелердің орташа жылдық өсімі қазіргі ~25 %-дан 10–12 %-ға дейін төмендеп, дамушы елдердегі тұрақты реттеу деңгейіне жақындайды (Польша – 8–10 %, Чехия – 7–9 %). Жаңа қарыз алушылардың қарыз жүктемесі (DTI – debt-to-income) қазіргі ~50 %-дан 2–3 жылда 40 % төмен деңгейге дейін азаяды. Просрочка бойынша шектеу енгізу арқылы шамамен 1,1 млн активті қарыз алушы жаңа несие алу мүмкіндігінен айырылады, бұл проблемалық активтердің жылдық өсімін 180–220 млрд теңгеге азайтады.

Осылайша, ұсынылған мемлекеттік реттеу шараларының кешені нақты сандық өлшемге ие. Барлық төрт бағытты кезең-кезеңімен жүзеге асыру кезінде 3–5 жыл ішінде күтілетін жалпы нәтиже: жеке тұлғалардың проблемалық несиелер үлесі кемінде екі есе төмендейді (3,8%-дан 1,8–2,0%-ға дейін), тұтынушылық несиелеу өсу қарқыны бір таңбалы деңгейге баяулайды, кредиттік портфельден бизнеске бағытталатын үлес кемінде 10–12 п.п. артады, қаржылық қалпына келтіру бағдарламаларымен шамамен 400–500 мың азамат қамтылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 ҚР Президентінің ресми сайты [Электронды ресурс]. – URL: https://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/kazakhstan (Қаралған күні: 03.06.2025)

2 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Үкіметтің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі 2025 жылғы 28 қаңтар [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva-2801458>

3 **Бакелекова, У.** 1,5 миллиона человек в Казахстане не выплачивают кредиты. – 2023 [Электронный ресурс]. – URL: <https://kz.kursiv.media/>

Торайғыров университетінің Хабаршысы, ISSN 2710-3552 Экономикалық серия. № 2. 2026
kk/2023-12-01/mtzh-qizatov/?utm_campaign=endless_feed (Дата обращения 07.2025).

4 **Сергеева, П.** Есть ли пузырь на рынке потребительских кредитов? – 2024 [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.finam.ru/voх/discussion/est-li-puzir-na-rinke-potrebitelskih-kreditov/> (Дата обращения 07.2025).

5 **Юзвович, Л. И., Князева Е. Г., Истомина Ю. В.** Финансы и кредит: учебное пособие / Л. И. Юзвович, Е. Г. Князева, Ю. В. Истомина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2019. – с. 251

6 **Thai, D.** Consumer lending strategies to stay relevant and drive growth. EY press. 2022. [Electronic resource]. – Available at: https://www.ey.com/en_us/insights/banking-capital-markets/which-consumer-lending-strategies-can-fis-use-to-drive-growth

7 **Romanyuk, K.** The Challenges of Using Big Data in the Consumer Credit Sector // Intelligent Computing. Lecture Notes in Networks and Systems. – 2021. – Vol. 284. – P. 221–231.

8 **Lainez N., Bui Thi Thu Doia, Trinh Phan Khanh, Le To Linh, To Thu Phuong, Pannier Emmanuel.** Financial inclusion and consumer finance in Vietnam: challenges and approaches to credit scoring // ISEAS Perspective. – 2021. – Vol.112. – № 9.– P. 1–9.

9 Екінші деңгейдегі банктердің экономикаға кредиттер [Электронды ресурс]. – <https://www.nationalbank.kz/kz/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1840>

10 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>

11. Банктердің халыққа тұтыну мақсатында кредиттері [Электронды ресурс]. – <https://www.nationalbank.kz/kz/news/kredity-bankov-naseleniyu-na-potrebitelskie-celi/rubrics/1656>

12 Қазақстанда несиесін төлей алмай отырған адам саны 1 миллионнан асып кетті – 2016 [Электронный ресурс]. – URL: <https://stan.kz/kazakstanda-nesiesin-toley-almay-oty/> (Дата обращения 07.2025).

13 ҚР Ұлттық Банкінің қарыз портфелі туралы ресми сайты [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/2283>

14 Елімізде 8,4 млн адам қарызға батқан. – 2023 [Электронный ресурс]. – URL: <https://egemen.kz/article/351742-elimizde-84-mln-adam-qaryzgha-batqan?ysclid=ltfj64ann6472736243> (Қаралған күні: 07.2025).

15 Банкроттық туралы заң қабылданды. – 2023 [Электронный ресурс]. – URL: <https://ertistv.kz/kz/news/27866> (Қаралған күні: 07.2025).

REFERENCES

1 QR Prezidentiniñ resmi saity [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource]. – Available at: https://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/kazakhstan (Accessed: 03.06.2025)

2. Memleket basşysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ Ükimettiñ keñeıtılgen otyrysında sөйlegen sөзі 2025 jylğy 28 qañtar [Speech of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev at the extended meeting of the Government on January 28, 2025]. [Electronic resource]. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva-2801458>

3 **Bakelekova, U.** 1,5 milliona chelovek v Kazakhstane ne vyplachivayut kredity [1.5 million people in Kazakhstan do not repay their loans]. – 2023 [Electronic resource]. – URL: https://kz.kursiv.media/kk/2023-12-01/mtzh-qizatov/?utm_campaign=endless_feed (Date of access: 07.2025).

4 **Sergeeva, P.** Est li puzyr na rynke potrebitelskih kreditov? [Is there a bubble in the consumer credit market?]. – 2024 [Electronic resource]. – URL: <https://www.finam.ru/vox/discussion/est-li-puzir-na-rinke-potrebitelskih-kreditov/> (Date of access: 07.2025).

5 **Yuzvovich, L. I., Knyazeva, E. G., Istomina, Yu. V.** Finansy i kredit [Finance and credit: textbook] / L. I. Yuzvovich, E. G. Knyazeva, Yu. V. Istomina. – Yekaterinburg : Ural University Publishing House, 2019. – 251 p.

6 **Thai, D.** Consumer lending strategies to stay relevant and drive growth. EY press. 2022. [Electronic resource]. – Available at: https://www.ey.com/en_us/insights/banking-capital-markets/which-consumer-lending-strategies-can-fis-use-to-drive-growth

7 **Romanyuk, K.** The Challenges of Using Big Data in the Consumer Credit Sector // Intelligent Computing. Lecture Notes in Networks and Systems. – 2021. – Vol. 284. – P. 221–231.

8 **Lainez N., Bui Thi Thu Doia, Trinh Phan Khanh, Le To Linh, To Thu Phuong, Pannier Emmanuel.** Financial inclusion and consumer finance in Vietnam: challenges and approaches to credit scoring // ISEAS Perspective. – 2021. – Vol. 112. – № 9. – P. 1–9.

9 Екінші деңгейдегі банктердің экономикаға kreditter [Loans to the economy from second-tier banks]. [Elektronic resource]. – <https://www.nationalbank.kz/kz/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1840>.

10 Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqaevtyń «Ädiletli memleket. Birtütas ült. Berekehlı qoğam» atty Qazaqstan halqyna Joldaıy [Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan «A Just State. A United Nation. A Prosperous Society»]. [Electronic resource]. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdaıy-181416>

11 Bankterdiń halyqqa tütynu maqsatynda kreditteri [Banks' consumer loans to the population]. [Elektronic resource]. – <https://www.nationalbank.kz/kz/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1840>

12 Qazaqstanda nesiesin tölei almaı otyrğan adam sany 1 millionnan asyp ketti [The number of people unable to repay their loans in Kazakhstan has exceeded 1 million]. – 2016 [Electronic resource]. – URL: <https://stan.kz/kazakstanda-nesiesin-toley-almay-oty/> (Date of access: 07.2025).

13 Qazaqstan Respublikasy Ulttyq Bankiniń qaryz portfelı turaly resmi saıty [Official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan on the loan portfolio]. [Electronic resource]. – URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/banks-performance/rubrics/2283>

14 Elmızde 8,4 mln adam qaryzğa batqan [8.4 million people in our country are in debt]. – 2023 [Electronic resource]. – URL: <https://egemen.kz/article/351742-elimizde-84-mln-adam-qaryzgha-batqan?ysclid=ltfj64ann6472736243> (Date of access: 07.2025).

15 Bankrottyq turaly zań qabyldandy [The law on bankruptcy has been adopted]. – 2023 [Electronic resource]. – URL: <https://ertistv.kz/kz/news/27866> (Date of access: 07.2025).

04.05.25 ж. баспаға түсті.

20.01.26 ж. түзетулерімен түсті.

26.02.26 ж. басып шығаруға қабылданды.

Г. Мусиров¹, *А. А. Ниязбаева²

^{1,2}Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Республика Казахстан, г. Актобе.

Поступило в редакцию 04.05.25.

Поступило с исправлениями 20.01.26.

Принято в печать 26.02.26.

ПРОБЛЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье проведен анализ состояния финансирования экономики казахстанскими коммерческими банками, включая юридические и физические лица, а также сравнить его с зарубежным опытом. В статье приводится интерес к процессу кредитования физических лиц, чем к финансированию экономики через юридические лица. Это объясняется относительной простотой принципов кредитования, а также тем, что процесс рассмотрения и выдачи таких займов является более быстрым и удобным. Однако подобное неравенство в подходах к финансированию со стороны банков приводит к росту долговой нагрузки среди населения Казахстана, оказывает негативное влияние на социальное благополучие граждан и подрывает общую финансовую стабильность страны. В статье авторами выделены основные причины резкого роста объемов кредитования физических лиц. Среди кредитов, предоставляемых физическим лицам, значительную часть занимают потребительские займы, направленные на удовлетворение личных нужд населения. В ходе исследования были выявлены скрытые негативные стороны данного процесса, а также рассмотрены социально-экономические последствия, возникающие вследствие чрезмерного кредитования физических лиц.

Ключевые слова: кредит, процентная ставка, кредитный портфель, долговая нагрузка, финансовая грамотность, Национальный банк Казахстана, кредитомания

G. Mussirov¹, *A. A. Niyazbayeva²

^{1,2}K. Zhubanov Aktobe Regional University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe.

Received 04.05.25.

Received in revised form 20.01.26.

Accepted for publication 26.02.26.

PROBLEMS OF LENDING TO INDIVIDUALS IN KAZAKHSTAN

This article analyzes the state of lending by Kazakhstani commercial banks to various sectors of the economy, including both legal entities and individuals, and compares this process with international experience. The

authors note that there is greater interest in lending to individuals than in financing through legal entities. This is explained by the relative simplicity of lending principles, as well as the faster and more convenient procedures for reviewing and issuing such loans. However, this imbalance in the banks' approaches to financing leads to an increase in the debt burden among the population of Kazakhstan, negatively affects citizens' social well-being, and undermines the overall financial stability of the country. The authors identify the main reasons for the sharp growth in lending volumes to individuals. A significant share of loans issued to individuals consists of consumer loans aimed at satisfying personal needs. The study reveals the hidden negative aspects of this process and examines the socio-economic consequences arising from excessive lending to individuals.

Keywords: credit, interest rate, loan portfolio, debt burden, financial literacy, National Bank of Kazakhstan, credit mania.

Теруге 10.06.2026 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2026 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

4,71 Mb RAM

Шартты баспа табағы 46,5

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4567

Сдано в набор 10.06.2026 г. Подписано в печать 30.06.2026 г.

Электронное издание

4,71 Mb RAM

Усл.п.л. 46,5 Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4567

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz

www.vestnik-economic.tou.edu.kz